

ZAKAR PÉTER

Tábori papok fegyelmi ügyei a reformkorban

Bevezetés

A cs. kir. tábori püspökség 1848-as forradalom előtti története az ún. késői jozefinizmus korába tartozik. Az alábbiakban néhány – a korábbi szakirodalomban többnyire eltitkolt fegyelmi problémát szeretnénk ismertetni. Mindez nem jelenti azt, hogy a tábori lelkészi kar általános fegyelmi helyzete más katonai testületeknél rosszabb lett volna. Témaválasztásunkat elsősorban az indokolja, hogy a korábban megjelent feldolgozások leginkább a tábori lelkészekkel kapcsolatos rendeletekkel, illetve a kimagasló szolgálati teljesítményt nyújtó hadlelkészekkel foglalkoztak. Figyelembe kell vennünk, hogy a 19. század '20-as éveinek végén a papi hivatások számát illetően az Osztrák Császárságban gyorsan javult a helyzet. Az 1816-ban alapított, bécsi *Augustinum* számított a világi papság elit képzőhelyének. A '20-as évek végén a redemptoristák, főként Klemens Maria Hofbauer törekvései nyomán egy új buzgósági hullám indult útjára, amely különösen az ifjú papságot hatotta át. Hofbauer buzgó karitatív munkássága mellett főként az egyéni lelki gondozásra fektetett hangsúlyt, elsősorban az egyetemi hallgatók és tanáraik között, továbbá a liturgiát – szemben az állami előírásokkal – barokk pompájában állította a lelkigondozás szolgálatába.¹ A tábori püspökség történetének ismertetését mindig az adott időszak tábori püspökének jellemzésével kezdjük.²

Vincenz Billig (1831–1832)

Vincenz Billig 1777-ben született Teschenben, és kifejezetten tábori lelkésznek képezték ki. 1803-tól kezdve szolgált a hadseregben, és a napóleoni háborúk során kitüntette magát. Szolgált a császári testőrségben is, majd 1814-ben grazi tábori főpappá és seckauai tiszteletbeli kanonokká nevezték ki. 1827-től kezdve a tábori szentszék elnöke, majd 1831. február 28-tól kezdve apostoli tábori helynök és lébényi apát volt. Nem adatott számára hosszú szolgálati idő, már 1832. szeptember 22-én meghalt.³ Halála előtt nem sokkal, 1832. augusztus 13-án kelt az a haditanácsi körrendelet, amely szerint valamennyi tábori papot a katonai kincstár költségén külön pecsétnyomóval kellett ellátni.⁴

¹ Wolfram, Herwig (Hrsg.): *Österreichische Geschichte. Geschichte des Christentums in Österreich von der Spätantike bis zur Gegenwart*. Wien, 2003. 361–362.

² Kutatásainkat a MÖB Collegium Hungaricum, a Klebelsberg Kuno, valamint a Habsburg-kori Kutatások Közalapítvány támogatta.

³ Bielik, Emerich: *Geschichte der k. u. k. Militär-Seelsorge und des apostolischen Feld-Vicariates*. Wien, 1901. 105.

⁴ Melichár Kálmán: *A katonai lelkészet az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadseregében (haditengerészeténél) és a magyar királyi honvédségnél*. Budapest, 1899. 118.

Magyar szempontból mindenképpen meg kell emlékeznünk egy kinevezéséről. A magyarországi tábori főpapi hivatal élére az uralkodó 1830. október 25-én Czigler Ignácot, a magyar nemesi testőrség káplánját nevezte ki,⁵ aki Wenzl Hönig bécsi invalidusházi káplánnal és Cölestin Joseph Pauerrel, az 1. könnyűlovas ezred káplánjával versengve nyerte el ezt a posztot.⁶ Czigler 1830. december 11-én jelentkezett Estei Ferdinánd főhercegnél, a Magyarországon állomásozó cs. kir. csapatok parancsnokánál, majd 15-én köszönetet mondott a tábori püspökségnek azért a kegyért, hogy felterjesztették a főpapi állásra, végül további kegyelmeket és jóindulatot kért munkája során. December 20-án pedig meglátogatta nyugalmazott elődjét, Varjú Viktort, és segítséget kért tőle hivatali munkájához. Czigler egyébként minden nap reggel 8 órakor misézett, vasárnap és ünnepnapokon szintén ő tartotta az ünnepi szentmisét.⁷ A szentmiséket az 1820–1830-as évek fordulóján továbbra is többnyire hajnalban, illetve kora délelőtt tartották. Brünmben például valamennyi vasárnapon és ünnepnapon a hajnali misét Peter Richly tábori főpap, az ünnepélyes nagymisét pedig 9 órai kezdettel egy ezredlelkész tartotta.⁸

A kitüntetésekkel és az anyakönyvek vezetésével kapcsolatos rendelkezéseket szigorúan betartották. Zsull Antalt, a 4. huszárezred korábbi tábori lelkészét azonnal felfüggesztették állásából, amikor kiderült, hogy meghamisított egy születési anyakönyvi kivonatot, és kiállított egy hamis keresztlevelet is. Zsullal egyéb problémák is voltak, nem tartotta meg a kötelező vallásoktatást, és a miséken nem prédikált. Nem küldte be az anyakönyvi kivonatok másodpéldányait a főlelkészre, de ezt betegsége miatt eleinte még elnézték neki. Az anyakönyvi kivonat meghamisításával kapcsolatos eljárástól viszont csak az mentette meg, hogy nem sokkal később, 1831. október 2-án meghalt.⁹ Halálát október 4-én Csoma Ferenc komáromi lelkész jelentette a tábori főpapi hivatalnak.¹⁰

Érdekes képet kaphatunk a hadsereg erkölcsi állapotáról Billig apostoli tábori helynök körleveléből, amelyet 1831. március 24-én intézett az Osztrák Császárság tábori főpapjaihoz. A tábori püspök emlékeztetett arra, hogy az egyre gyakoribbá váló öngyilkosságok és a közlegények „nyers tudatlansága” miatt elrendelték, hogy a lelkészek az anyakönyvek vezetésén, a misézésen és egyéb kötelességeik teljesítésén túlmenően havonta egyszer tartsanak oktatást a katonáknak a vonatkozó erkölcsi szabályokról. A püspök kiemelte a vallásoktatásnak és a szentségek kiszolgáltatásának a jelentőségét is. A gyóntatószékben a papnak lehetősége van jótékonyan hatni a gyónóra, amit nem szabad elmulasztani. A betegeket gyakrabban kell látogatni, nem csak az utolsó kenet és a feloldozás alkalmával. Különösen fontos, hogy a pap jelen legyen, amikor a beteg haldoklik, és közelít utolsó órája. A házasságokkal kapcsolatban nagyon óvatosan kell eljárni. Végül hangsúlyozta, hogy a legszebb beszéd sem ér semmit, ha a személyes példamutatás azt nem hitelesíti.¹¹

⁵ Czigler folyamodása: Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv Hofkriegsrat Feldvikariat (a továbbiakban ÖStA KA HKR FV) Kt. 72. 1830:72. A HKR tudósítása Czigler kinevezéséről: ÖStA KA HKR FV Kt. 72. 1830:1763.

⁶ ÖStA KA HKR Protocollum FV II. k. (1830. szeptember 21.) 178.

⁷ ÖStA KA HKR FV Kt. 76. Amtsberichte 1831. Amtsbericht uiber die bey dem k. k. ungarischen Feld-Superiorate... vom 11ten December 1830 bis Ende März 1831, szám nélkül.

⁸ ÖStA KA HKR FV Kt. 73. 1830:2167.

⁹ ÖStA KA HKR FV Kt. 75. 1831:1814.

¹⁰ ÖStA KA HKR Quartal Amtsbericht des k. k. ungarischen Feld-Superiorats pro Mense Octobri, Novembri et Decembri anni 1831. Buda, 1831. december 31, szám nélkül.

¹¹ ÖStA KA HKR FV Kt. 73. 1831:535.

Az újonnan kinevezett Czigler Ignác magyarországi tábori főpaprak kezdetben igencsak meggyűlt a baja az adminisztrációval. Beosztottainak ekkor kéthavonta kellett jelentéseiket beküldeni a főlelkészre, amint azt Gonczeczky János. 39. sorgegyezredbeli káplántól kérte, amikor az jelentette, hogy 1830. december 27-én bevonult Pozsonyba. 1831-ben néhány káplán mulasztása miatt nem tudta időben beküldeni a tábori püspökségnek az anyakönyvek másodpéldányait. Zsull Antal komáromi várlelkész például csak február közepén küldte be a szükséges okiratokat betegségére hivatkozva, igaz, neki amiatt is mentegetőznie kellett, hogy magának követelte a főlelkészi állást.¹² Ráadásul Czigler előde, Varjú Viktor elrendelte, hogy a másodpéldányokat ne pecsételjék le, amelyek így érvénytelenül érkeztek be. Ezek után a már beküldött példányokat is vissza kellett küldeni pecsételés végett.¹³ A káplánok viseleti jegyzékeit egyes ezredparancsnokok küldték be késedelmesen, így a főlelkész is csak a határidő lejáratá után tudta azokat összesítve a tábori püspökségnek továbbítani.¹⁴

Itáliában és egész Európában forradalmi mozgalmak ütötték fel a fejüket. Az Itáliában mozgósított hadsereg mellé külön tábori főpapot (*qua Armee-Feldsuperior*) rendeltek Cölestin Joseph Pauer személyében. Az újonnan kinevezett tábori főlelkész 1831. május 16-án arról tájékoztatta elöljáróit, hogy Bresciában a tábori kórházhoz nem tudtak lelkészt kirendelni, mivel néhány ezrednek egyáltalán nincs tábori papja, a jelenlévő ezredkáplánok különböző csapattesteknél szolgálnak, akik egymástól olyannyira távol vannak, hogy az már hátráltatja a lelkipásztori munkát.¹⁵

A felvilágosodás és a liberalizmus eszméi viszonylag korán hatást gyakoroltak egyes tábori papokra is. Vincenz Billig tábori püspök azt írta 1831. július 5-én Cziglernek, hogy Johann Szovitsot, a 2. dragonos ezred káplánját elutazásának időpontjától elbocsátottnak tekinti, és erkölcsi hiányosságai miatt az ilyenkor szokásos 100 forint végkielégítésre sem tarthat igényt.¹⁶ Erről a tábori főpap 1831. július 10-én értesítette az érintettet. Azt is megírta neki, hogy a jövőben soha többet nem fogják alkalmazni tábori lelkésznek.¹⁷ A helynökség megítélése szerint Szovits évek óta hanyagul látta el szolgálatát, és állandó panaszok merültek fel ellene erkölcsi magaviselete és alkoholizmusa miatt is. Az ezredparancsnokság több ízben figyelmeztette kötelességei teljesítésére, mindhiába. 1830-ra vonatkozóan nem küldte be sem az anyakönyvi kivonatokat másolatait, sem pedig lelkészi jelentését. Miután nem tudták jobb belátásra bírni, elbocsátották a tábori papok közül, és visszaküldték rendjébe.¹⁸

¹² ÖStA KA HKR FV Kt. 76. Amtsberichte. Amtsbericht uiber die bey dem k. k. ungarischen Feld-Superiorate... vom 11ten December 1830 bis Ende März 1831, Buda, 1831. március 31. szám nélkül.

¹³ ÖStA KA HKR FV Kt. 74. 1831:1212.

¹⁴ ÖStA KA HKR FV Kt. 75. 1831:1956.

¹⁵ ÖStA KA HKR FV Kt. 76. Amtsberichte. Dreimonatliche Amtsbericht. Milánó, 1831. június 30. szám nélkül.

¹⁶ Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) császári-királyi katonai egyházi szervezetek Feldsuperiorat zu Ofen VI. 34. (a továbbiakban: VI. 34.) 2. d. Vincenz Billig – Czigler Ignácnak. Bécs, 1831. július 5, szám nélkül. 30. fol.

¹⁷ ÖStA KA HKR FV Kt. 76. Amtsberichte. Amtsbericht uiber die bey dem k. k. ungarischen Feld-Superiorate... vom 11ten December 1830 bis Ende März 1831, Buda, 1831. március 31. szám nélkül.

¹⁸ ÖStA KA HKR FV Kt. 76. Amtsberichte. Amtsbericht uiber die bey dem k. k. ungarischen Feld-Superiorate... vom 1sten July bis Ende September 1831 vorgekommenen und abgehandelten Gegenstände. Buda, 1831. szeptember 30. szám nélkül.

Az egyik izgalmas fegyelmi ügy ebből az időszakból Cziny József esete, akit 1831. április 23-án helyeztek át a 10. huszárezredtől a pesti invalidusházhoz.¹⁹ Cziny József 1776-ban született Kecskeméten, 1799-ben szentelték pappá, majd négy évig tevékenykedett a váci egyházmegyében. Ezt követően 1805-től 1831-ig szolgált a 10. huszárezredben, ahol nem merült fel vele szemben különösebb probléma. 1830 januárjában a szabályoknak megfelelően beküldte az anyakönyvi kivonatok másolatát az illetékes magyarországi táborigaznapi hivatalnak. Saját, 1831. február 28-án kelt kérésére helyezték Pestre 1831-ben, miután a magyarországi táborigaznapi főlelkész – felettesei utasításának megfelelően – érdeklődött nála, megfelelne-e neki ez az állás?²⁰

Március 5-én közölte vele a magyarországi táborigaznapi főpap, hogy amennyiben nyugalmassabb állást szeretne, akkor a táborigaznapi püspökség áthelyezi a pesti invalidusházba, 12-én pedig Czigler már arról értesült, hogy a táborigaznapi püspökség hozzájárult az áthelyezéshez. Előjárója, Beke Károly ezredes már 1831. szeptember 15-én kelt levelében azzal vádolta, hogy a cs. kir. rokkantak házában, a vendéglőkben és kávéházakban szabadon beszél politikai kérdésekről, nyíltan liberális nézeteket vall, és ezzel feszültségeket idéz elő. Tudomást szerzett az ezredes Czinynek egy 1817-ben írt (és alább érintendő) könyvéről is, amelyik élesen szemben állt a katolikus egyház nézeteivel.²¹

Beke Károly Cziglerhez intézett jelentése szerint Cziny mindenütt védelmezte a liberális eszméket, többek között azt mondta, eljött az ideje annak, hogy minden hazafi megkísérelje elnyerni szabadságát, függetlenségét és önállóságát, és el is nyerje azt.²² Czigler Ignác budai táborigaznapi főpap ugyan megintette, de ő a figyelmeztetést határozottan visszautasította.²³ Miután Czinynek esze ágában sem volt megjavulni, a haditanács 1831. november 26-án kelt rendeletével – ismételtén kinyilvánított államellenes politikai megnyilatkozásai miatt – 1831. december végével felmentette állásából, és utasították, hogy térjen vissza korábbi egyházmegyéjébe, a váci püspökségbe.²⁴

A különös az, hogy Cziny egy kéziratban fennmaradt prédikációs könyve, amelyet Horvát Istvánnak küldött el, feltehetően azért, hogy kinyomtassa, semmi állam- vagy egyházellenes gondolatot sem tartalmaz. A kötetet eredetileg Stipsitz Józsefnek, a 10. huszárezred ezredtulajdonosának ajánlotta, később azután Horvát Istvánnal ki akarta tépetni a kéziratból az ajánlást tartalmazó oldalt, ami azonban nem történt meg.²⁵ A „Szent Beszéd A Ha-

¹⁹ ÖStA KA HKR FV Kt. 67. 1828:1903.

²⁰ Chobot Ferenc: *A váci egyházmegye történeti névtára*. II k. Vác, 1917. 723. ÖStA KA HKR FV Kt. 76. Amtsberichte 1831. Amtsbericht uiber die bey dem k. k. ungarischen Feld-Superiorate... vom 11ten December 1830 bis Ende März 1831, szám nélkül.

²¹ ÖStA KA HKR Quartal Amtsbericht des k. k. ungarischen Feld-Superiorats pro Mense Octobri, Novembri et Decembri anni 1831. Buda, 1831. december 31., szám nélkül.

²² ÖStA KA HKR FV Kt. 76. Amtsberichte. Amtsbericht uiber die bey dem k. k. ungarischen Feld-Superiorate... vom 1sten July bis Ende September 1831 vorgekommenen und abgehändelten Gegenstände. Buda, 1831. szeptember 30. szám nélkül.

²³ HL VI. 34. 2. d. Czigler Ignác – a cs. kir. főhadparancsnokság prezídiumának. Buda, 1831. november 7., szám nélkül, 27. fol. ÖStA KA HKR FV Kt. 75. 1831:1867.

²⁴ ÖStA KA HKR Protocollum FV II. k. (1831. november 26.) 230. ÖStA KA HKR FV Kt. 79. K. k. ungarisches Feldsuperiorat. Amtsbericht pro mense Julio, Augusto, Septembri Anni 1832. Buda, 1832. október 6. 1833:23. ÖStA KA HKR Quartal Amtsbericht des k. k. ungarischen Feld-Superiorats pro Mense Octobri, Novembri et Decembri anni 1831. Buda, 1831. december 31, szám nélkül.

²⁵ Cziny József – Horvát Istvánnak. Sárospatak, 1831. január 17. Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK) Levelestár, név és dátum szerint.

di Isteni szolgálat ajtatos Óráiban A Hadi Néphez” című kéziratot kötet rövid, a 10. huszárezred katonáinak elmondott prédikációkat tartalmaz. Karácsony kapcsán például Jézus Krisztus születésének három vonatkozásáról prédikált az ünnepek alatt tartott három szentmisén. Először az isteni születéséről, ami alatt az Istenség önismeretét, „önnönmaga értelmét” értette. Azután következett az emberi születés taglalása, majd a lelki születés, amelynek a hívőkben kellene megtörténni a béke és a szeretet által.²⁶

Czinynek azonban nem volt minden munkája ilyen lojális a katolikus egyház és az állam irányában. 1817-ben megjelent műve, „A vallás felmagasztalása” (*Exaltatio Religionis*), amelyet két évvel később Gömör megyében, Tolcsván 1819-ben személyesen is osztozott a papságnak,²⁷ olyan megdöbbenést váltott ki egyházi körökben, hogy Esterházy László püspöksége alatt valamennyi példányát (beleértve a cenzorét is) igyekeztek a helytartótanács segítségével összegyűjteni és elégetni.²⁸ Vajon mi lehetett ennyire veszélyes ebben a kötetben? Erre a kérdésre Vitéz András rozsnyói kanonok, cenzor véleménye alapján próbálunk meg választ adni.

Cziny szerint csodákra nincs szükség, mivel azok nem tartoznak a vallás lényegéhez, és Jézus Krisztust követően már nem is fognak csodák történni. Jézus Krisztus az apostolok barátja volt, és megmutatta nekik, milyen módon lesznek boldogok egy vallásban a szegények és a tudatlanok. A vallás lényegét egyedül a természeti valláshoz akarja kötni, hiszen szerinte Jézus Krisztus célja és terve az emberek boldog életét célozta meg, és így akarta őket közelíteni Istenhez, vagyis a megváltáshoz. Az *eucharisztia* a keresztény társadalom egységének és szeretetének kifejezésére van rendelve a szerző szerint, itt egy szóval sem tett említést az Úr szent testének és vérének valóságos jelenlétéről. A katolikusok és a protestánsok között – a szerző szerint – ugyanúgy egységet kellene teremteni, mint hajdan a görögök és a rómaiak között, mivel Krisztus az ő szent egyházát össze akarja gyűjteni.²⁹

A szentségek kiszolgáltatásáról és annak liturgiájáról azt állította, hogy az nem egyeztethető össze a modern idők racionális gondolkozásmódjával, valamint az igaz Isten ismeretével és tiszteletével sem. Hevesen támadta a cölibátust, amelyet a legnagyobb rossznak és az egyházban az előljárók fogyatkozása fő okának tartott. Megoldásként azt javasolta, hogy az orvosi és a jogi pálya klerikusok számára történő engedélyezése mellett a papok nősülését is engedélyezni kellene. Az elvilágiasodás okai között említette a hittételeket és a szertartásokat, a római pápa világi hatalmát, a papok és egyháziak feleslegesen nagy számát, a szentek tiszteletét és a hozzájuk való fohászkodást. Fájtalta a szerző, hogy Napóleon legyőzése után számos királyságban ismét virágzik a katolikus vallás. Az ilyen vallás tehát – zárta gondolatmenetét Vitéz András kanonok – nem Jézus Krisztus vallása, hanem a szerző agyának szüleménye. A könyv tehát a felvilágosodás radikális, antiklerikális irányvonalát tükrözte, a katolikus egyház dogmaival mereven szemben állt, és önmagában is elegendő

²⁶ Cziny József: *Szent Beszédek A Hadi Isteni szolgálat ajtatos Óráiban A Hadi Néphez*. Hely nélkül, 1829. OSZK Kézirattár Quart. Hung. 348. 10–11. fol.

²⁷ ÖStA KA HKR FV Kt. 79. K. k. ungarisches Feldsuperiorat. Amtsbericht uiber die beym k. k. ungarischen Feldsuperiorate vom 1ten October bis Ende December 1832 vorgekommenen und abgehändelten Gegenstände. Buda, 1832. december 31. 1833:23.

²⁸ HL VI. 34. 2. d. Czigler Ignác – a budai főhadparancsnokságnak. Buda, 1831. november 7., szám nélkül 27. fol.

²⁹ HL VI. 34. 2. d. Vitéz András rozsnyói kanonok véleménye Cziny könyvéről. Rózsnyó, 1819. május 4. 33–34. fol.

bizonyíték arra, hogy a felvilágosodás eszméi a tábori lelkészek között is hívekre tettek szert.³⁰

Cziny esete még a tábori püspököt is megrázta. Billig 1832. január 18-án körlevelet intézett a tábori papsághoz. Ebben kifejtette, hogy egy tábori lelkész nyilvános helyeken demagóg alapelvekről bocsátkozott vitába, és azokat minden értelmes ellenvetés és rendreutasítás dacára annál buzgóbban és nagyobb szemtelenséggel védelmezte. Nem áttalott arról beszélni, hogy eljött az ideje a nemzet szabadsága, függetlensége és önállása kivívásának. Billigtől – mint írta – távol állt, hogy ilyesmit más alárendeltjéről is feltételezzen, de felhívta a tábori papság figyelmét, hogy tartsák távol magukat az államügyekkel, szavazásokkal foglalkozó kétszálalásuktól, illetve általában a demagóg beszélgetésektől, és ne ismerkedjenek meg kétszálalásos vagy államellenes nézeteket valló egyénekkkel.³¹

A kisebb súlyú fegyelmi problémák száma is megszorodott. A Söldenhofer ezred káplánját, Denti atyát 1832 tavaszán nemcsak jelentésének beküldésére, hanem arra is figyelmeztetni kellett, hogy az illetékes tábori főpapi hivatal engedélye nélkül ne hagyja el állomáshelyét.³² A 62. sorgyalogezred tábori lelkészét, Kórody Ignác jászfényszaruai születésű, ex-karmelita tábori papot azért kellett meginteni, mert az ezredparancsnokság Temesváron kelt jelentése szerint megtagadta, hogy Aloys Vogel tábori hadbiztos gyermekének testét a temetés előtt megáldja. A kérést azzal utasította el, hogy neki nem kötelessége az ezredes parancsára eltemetni az ezredhez nem tartozó személyeket. Később megismételte, hogy ő nincs az ezredparancsnokság alá rendelve. A magyarországi főlelkészség azonnal vizsgálatot indított az ügyben, a vádlott lelkészt felszólították, hogy adja elő az ügyvel kapcsolatos védekezését. Az után is érdeklődtek, hogy miért nem jelentette magát a főpapi hivatalnál, miután ezredével bevonult Temesvárra. Kórody visszautasította az ezredparancsnok vádjait, és egy helyőrségi állásra kérte magát áthelyezni, amire azonban csere útján csak 1834-ben került sor.³³

Horváth Bernát ferences szerzetest, az 1. huszárezred tábori papját azért kellett figyelmeztetni, mert az anyakönyvi másolatokkal kapcsolatos jelentését hiányosan adta le. A magyarországi tábori főlelkészség ugyanis valamennyi alárendeltjét ellenőrizte, hogy az anyakönyvi másolatokat az előírások szerint megkövetelt abc sorrendbe rendezett mutatóval adták-e le. Horváth vitatkozni kezdett előljárójával, vesztére, mert Czigler figyelmeztette, ha úgy érzi, jogtalanság érte, akkor először a tábori főpapi hivatal rendeleteit kell elégségesen teljesítenie, és csak azt követően vádaskodhat a tábori püspökségnél.³⁴ Végül Horváth beküldte a kért jelentést, amiből kitűnt, hogy az ezred kápolnájában 1781 és 1785 között hiányoznak az anyakönyvek, azontúl az 1757 és 1816 közötti időszakról nem készült el az em-

³⁰ HL VI. 34. 2. d. Vitéz András rozsnyói kanonok véleménye Cziny könyvéről. Rózsnyó, 1819. május 4. 34–41. fol.

³¹ ÖStA KA HKR FV Kt. 79. 1832:75.

³² ÖStA KA HKR FV Kt. 79. K. k. ungarisches Feldsuperiorat. Amtsbericht pro mense Aprili, Majo, et Junio Anni 1832. Buda, 1832. június 30. 1832:3014.

³³ ÖStA KA HKR FV Kt. 76. Amtsberichte. Amtsbericht uiber die bey dem k. k. ungarischen Feld-Superiorate... vom 11ten December 1830 bis Ende März 1831, Buda, 1831. március 31. szám nélkül; ÖStA KA HKR Personalien Schematismus der k. k. Militärgeistlichkeit I. k.103.

³⁴ ÖStA KA HKR FV Kt. 79. K. k. ungarisches Feldsuperiorat. Amtsbericht uiber die bey dem k. k. ungarischen Feldsuperiorate vom 1ten October bis Ende December 1832 vorgekommenen und abgehandelten Gegenstände. Buda, 1832. december 31. 1833:23.

lített regiszter. A hiányzó anyakönyveknek a főlelkészi hivatal megpróbált a nyomára jutni, Horváthot pedig felszólították, hogy pótolja a hiányzó regisztert.³⁵

A sikertelen öngyilkossági kísérleteket is jelentették az illetékes tábori főlelkészségeknek, hiszen egy ilyen cselekedetben mind az állammal és a katonasággal, mind pedig a kereszténységgel szemben vállalt kötelezettségek megsértését látták. Amikor 1832 augusztusában Georg Nikolits közlegény egy zsebkéssel öngyilkosságot akart elkövetni, a budai helyőrség hadbírósa azonnal értesítette a magyarországi tábori főlelkészséget. Az öngyilkossági kísérletet az őrség hiúsította meg, majd a tettest fogdába zárták. Czizler azonnal kirendelt egy délszláv nyelven beszélő káplánt, hogy Nikolitsot részesítse a megfelelő vallásoktatásban, és buzdítsa a helyes útra való visszatérésre.³⁶

Amikor Czizler Ignác magyarországi tábori főpap arról értesült, hogy 1832-ben a 12. huszárezrednél egy év leforgása alatt tizenkét öngyilkosságot követtek el, az ezredkáplánt, Keller Mihályt azonnal utasították, miszerint a katonákat részesítse a megfelelő vallásoktatásban, és prédikációiban mindent kövessen el, hogy a katonákat lebeszélje az öngyilkosságról. A tábori főlelkész ugyan nem volt bizonyos benne, de feltételezte, hogy ezek a sajnálatos esetek az alakulat vallásos képzettségének hiányával magyarázhatók.³⁷

Michael Johann Wagner (1833–1836)

Wagner Linzben született 1788. augusztus 12-én. 1811-ben szentelték pappá, majd lelkészi tevékenysége mellett pasztorális teológiát tanított a helybeli líceumban. 1818-ban udvari káplán lett Bécsben, és bekapcsolódott a császárvárosban folyó papképzésbe is. 1825-ben katedrát kapott a főiskolán, és Ferenc császár gyóntatójává nevezték ki. 1827-től a bécsi vár plébánosa és pogrányi címzetes apát volt. 1833. április 27-én az uralkodó apostoli tábori helynök és Belgrád-samandriai címzetes püspökké nevezte ki. A győri székesegyházban szentelték fel. 1836-ig volt hivatalban, akkor, Sankt Pölten-i püspökké történt kinevezését követően lemondott a tábori püspökség irányításáról.³⁸

A tábori papság fegyelmi helyzete az 1830-as évek elején érezhetően megingott. Peter Kloß bródi káplán egyszerűen megtagadta a válaszadást egy hivatali ügyben a szlavóniai főhadparancsnokságnak.³⁹ Ferdinand Joseph Faygl, a 10. sorjalogezred káplánját 1832-ben figyelmeztetni kellett, mert nem prédikált, és egyetlenegyszer sem magyarázta el híveinek az evangéliumot. A káplán azzal védekezett, hogy a szentmise időtartamát fél órára korlátozták, így nem maradt ideje prédikálni.⁴⁰ 1833-ban nyolc napra szabadságra engedték, de ő több mint másfél hónap után sem tért vissza állomáshelyére. A tábori főlelkészség önkényes eltávóztatása miatt szigorú figyelmeztetésben részesítette.⁴¹

³⁵ ÖStA KA HKR FV Kt. 79. K. k. ungarisches Feldsuperiorat. Amtsbericht uiber die beym k. k. ungarischen Feldsuperiorate vom 1ten October bis Ende December 1832 vorgekommenen und abgehandelten Gegenstände. Buda, 1832. december 31. 1833:23.

³⁶ ÖStA KA HKR FV Kt. 79. K. k. ungarisches Feldsuperiorat. Amtsbericht pro mense Julio, Augusto, Septembri Anni 1832. Buda, 1832. október 6. 1833:23.

³⁷ ÖStA KA HKR FV Kt. 80. K. k. ungarisches Feldsuperiorat. Amtsbericht pro mense Januario, Februario, Martio Anni 1833. Buda, 1833. március 31. 1833:267.

³⁸ Bielik: *Geschichte*, 106. Borovi József: *A magyar tábori lelkészet története*. [Budapest,] 1992. 274.

³⁹ ÖStA KA HKR FV Kt. 81. 1833:505, 1833:620.

⁴⁰ ÖStA KA HKR FV Kt. 79. K. k. ungarisches Feldsuperiorat. Amtsbericht pro mense Julio, Augusto, Septembri Anni 1832. Buda, 1832. október 6. 1833:23.

⁴¹ ÖStA KA HKR FV Kt. 81. Amts-Bericht des k. k. Feld-Superiorats von Ungarn, Croatien, Slavonien und Banath pro Mense Aprili, Majo et Junio Anni 1833. Buda, 1833. július 2. 1833:567.

Fayglt jogosulatlan nemesi címhasználat és joggyakorlattal kapcsolatos csalások miatt később 70 ft-os pénzbüntetésre ítélték, és eltávolították ezredéből.⁴² 1833. október 4-én le tartóztatták, és hadbírószági eljárást indítottak ellene, mert a 10. sorgyalogezered egykori lelkesze tolvajlással is foglalkozott, mellékesen az anyakönyveket is meghamisította. A tábori püspökség – amint tudomást szerzett a fejleményekről – felmentette állásából.⁴³ A hatóságok kénytelenek voltak két év várfogságra ítélni, amelyet Munkácson kellett letöltenie.⁴⁴ Czigler Ignác magyarországi tábori főpap a későbbiekben lépéseket tett Faygl esetében egy pap ellen alkalmazható legsúlyosabb büntetés, a papságból történő kivetkeztetés (*degradatio*) kivitelezése érdekében.⁴⁵

Kurillay Jánost 1831-ben helyezték át a 6. huszárezredtől Komáromba, de 1833 novemberében a vár parancsnoksága már elbocsátását kérte iszákossága és abból fakadó durvasága, illetve közbotrányt okozó korhelykedései miatt. Kurillay csak általánosságban és a rendeletekre való tekintet nélkül tudott az ellene megfogalmazott vádakra reagálni.⁴⁶

Itáliában különben már nemcsak a *carbonari*kat üldözték a császári hatóságok, hanem az Ifjú Itália (*Giovine Italia*) mozgalom tagjait is, s erre külön rendeletben figyelmeztette 1833-ban a császári katonaságot az udvari haditanács.⁴⁷ A juriszdkációs konfliktusok, ha nem is a század elejére jellemző hevességgel, de folytatódtak. Augustin Langer saazi káplán azért vádolta be Wenzel Pubitschkát, az 1. ulánus ezred káplánját, mert az megzavarta prédikációját azzal, hogy egy másik oltárnál misézett. A tábori püspökség felszólította a két papot, egyezzenek meg az ottani kapucinusok elöljárójával, hogy a katonaságnak mikor tarthatnak misét.⁴⁸ Hallattak magukról az ágyasok is, különösen Morvaországban törve sok borsot a katonai hatóságok orra alá. A tábori püspökség felszólította az illetékes szuperiorátust, hogy az ilyen eseteket nyomozzák ki, és működjenek közre a konkubinák őrizet alatti elvezetéséről hazájukba, ahol felügyelet alá kell őket helyezni.⁴⁹

Johann Michael Leonhard (1836–1863)

Johann Michael Leonhard nemcsak tábori püspökként töltött évei számával, hanem egyházi, pasztorális és kormányzati tevékenységével is a tábori püspökök kiemelkedő képviselője volt. Leonhard az alsó-ausztriai Gräfenwerthben született 1782. szeptember 23-án. A filozófiát kitérítéssel végezte el a bécsi egyetemen, később rövid melki kitérő után Bécsben tábori papi nevelőintézetben képezték, majd 1806-ban pappá szentelték. Hat év kápláni munka után achau plébánosként és a tábori lelkészönövendékek spirituálisaként tért vissza Bécsbe, ahol később oktatási területen dolgozott.⁵⁰ 1828-tól 1835-ig Leonhard a bécsi érsekség általános helynöke volt, 1835-ben Sankt Pölten-i püspökké nevezték ki, de még abban az évben lemondott, hogy helyet cserélve elődjével, Wagnerral, apostoli tábori

⁴² ÖStA KA HKR FV Kt. 81. 1833:522.

⁴³ ÖStA KA HKR FV Kt. 82. K. k. ungarisches Feldsuperiorat. Amtsbericht pro mense Octobri, Novembri et Decembri Anni 1833. Buda, 1833. december 31. 1834:8.

⁴⁴ ÖStA KA HKR FV Kt. 79. 1833:37. ÖStA KA HKR Personalien Schematismus der k. k. Militärgeistlichkeit I. k. 15.

⁴⁵ ÖStA KA HKR FV Kt. 89. 1836:183.

⁴⁶ ÖStA KA HKR FV Kt. 82. K. k. ungarisches Feldsuperiorat. Amtsbericht pro mense Octobri, Novembri et Decembri Anni 1833. Buda, 1833. december 31. 1834:8.

⁴⁷ ÖStA KA HKR FV Kt. 81. 1833:1069.

⁴⁸ ÖStA KA HKR FV Kt. 84. 1834:766.

⁴⁹ ÖStA KA HKR FV Kt. 85. 1834:1259.

⁵⁰ Bielik: *Geschichte*, 106–107. Borovi: *A tábori lelkészet*, 274.

helynökké nevezhessék ki. 1836. április 24-én lépett hivatalba mint apostoli tábori helynök és *diocletianopeli* címzetes püspök.⁵¹

A nyelvtudás hiánya továbbra is akadályozta a tábori lelkészi szolgálat ellátását. A hiányos nyelvtudású lelkészek előbb-utóbb népszerűtlenné váltak ezredükben. Ez történt 1836-ban a 7. könnyűlovasezred káplánjával, Starrmannal, aki született horvátként nem tudott elég jól olaszul, ráadásul ezrede Magyarországon állomásozott, és magyarul sem beszélt. A későbbiekben fel is mentették állásából.⁵²

A tábori papság fegyelmi helyzetére az előző fejezetben ismertetett nehézségek nyomták rá bélyegüket. Egyes tábori papok a cölibátust sem tekintették sérthetetlen egyházfegyelmi előírásnak. Joseph Libertin még čhorzelowi lelkész korában összeszúrta a levét egy chorzelóvi (Galícia) földbirtokos nejével. Ezért elbocsátották állomáshelyéről, és szilenciummal egybekötött fogságra ítélték egy kolostorban. Az 1830-as évek elején ugyanakkor nem tudtak más alkalmas egyént javasolni, így őt ajánlották tábori lelkésznek. Kinevezték a 20. sorgyalogezred tábori lelkészének. Mivel az említett férjzett nőszemély követte őt Josephstadtba, és 1835-ig nem tért vissza férjéhez, ordináriusa, Franz de Paula tarnowi püspök kérte a renitens tábori lelkész elbocsátását, ami 1836 januárjában meg is történt.⁵³

A hadlelkész elmozdítását a hoppon maradt férj kezdeményezte, a felmentés viszont meglepetésként érte Libertint, aki a tábori püspökhöz fordult védelemért. A nevezett hölgy férje bántalmazása és vitáik miatt házastársától történő elválását kérte. A férj őt tartotta kapcsolatuk megromlása okának, ezért már Galíciában vádaskodott ellene. Hiába követelt Libertin (saját bevallása szerint) független vizsgálatot, azt előljárói nem engedélyezték. Állítása szerint nem is volt tudomása arról, hogy a nevezett hölgy is Csehországban tartózkodott, még kevésbé ápolt vele bármilyen kapcsolatot. A tábori püspökségnek azonban gyanús volt a lelkész viselkedése, ezért megparancsolták neki, hogy haladék nélkül engedelmeskedjen a tarnowi püspöki hivatal utasításának, és felmentették tábori lelkészi állásából.⁵⁴ 1836-ban egyébként a bábolnai ménés intézetnél is különösen elburjánzott az erkölcsstelenség, aminek Czizler Ignác egy erkölcsileg és tudományosan képzett káplán kinevezésével akart véget vetni.⁵⁵

Wagner Adalbert legnanói (luganoi), majd peschierai kórházi lelkészt papi hivatásával összeegyeztethetetlen, botrányos magaviselete miatt kellett elbocsátani a tábori lelkészek közül. Wagner, amint megérkezett Peschierába, két állítólagos rokonát, két fiatal nőt maga mellé vett. A helybeli parancsnok és az illetékes főhadparancsnokság követelte a két nő elbocsátását, de Wagner nem engedelmeskedett. Közben a tábori püspökség megtudta, hogy már előző állomáshelyén is vele volt a két fiatal nő, és hogy korábban is voltak egyházfegyelmi problémái.⁵⁶ Noha utasították, hogy térjen haza Magyarországra, ő továbbra is Itáliában maradt.⁵⁷ Elbocsátását követően áttért a lutheránus hitre, és hamarosan meg is nősült.⁵⁸

⁵¹ Bielik: *Geschichte*, 106–108.

⁵² ÖStA KA HKR FV Kt. 91. 1836:910.

⁵³ ÖStA KA HKR FV Kt. 92. 1836:1324.

⁵⁴ ÖStA KA HKR FV Kt. 88. 1835:1401.

⁵⁵ ÖStA KA HKR FV Kt. 92. 1837:45.

⁵⁶ ÖStA KA HKR FV Kt. 107. 1842:321.

⁵⁷ ÖStA KA HKR FV Kt. 93. 1837:611.

⁵⁸ Léh István – Koltai András (szerk.): *A magyar piarista rendtartomány történeti névtára 1666–1997*. Budapest, 1998. 419.

Mindezeket a visszásságokat nem tekinthetjük kivételes eseteknek. Kurillay János komáromi várlelkész, akinek korábban már több kisebb kihágásáról megemlékeztünk, hasonló bűnbe esett. Sipőcz János komáromi polgár 1834. április 1-jén Révkomáromból Máramaros és Bereg megyébe utazott üzleti útra, és 1837. június 7-én tért vissza. Egyenesen Schnitzera Katalin nevű felesége szállására sietett, és nagy szívfájdalommal tapasztalta, hogy Kurillay János helyőrségi káplánnak oda szabad bejárása van, és ott kosztot tart. A nép felesége és Kurillay ellen kiáltott, mit ő nem akart hinni, „de csakhamar egész iparkodásom zsengejében elhervadt – írta 1837. szeptember 7-én Czigler Ignácnak –, mert Kurillay János gonosz szándéktól nem hátrál, sőt ennek biztatásából és ingerkedésből, buja szerelme féltéből fölbuzdítottván, feleségem és Kurillay János azon szállásról csúful kiharancsoltak és kitaraszítottak, tehát kénytelenítettem feleségemet otthagyni, mivel most Kurillay János bátran úzi förtelmes és buja szerelmének hűségét titkait.”⁵⁹

Maga Kurillay a „nem várt” és „váratlan” vádakra úgy reagált, hogy Sipőcz és a beidézett tíz tanú nincs abban a helyzetben, hogy bizonyítsa, ő a nő gyermekének édesapja. Schnitzera Katalin naponta vásárolt, és délutánonként meglátogatta barátnőit, ráadásul szomszédjában lakott két egyetemista fiatalember. Csak a feleség tudhatja megmondani, ki a gyermek apja. A nő férje állítólag két éve semmi pénzt sem adott szállásra feleségének, aki így két gyermekével együtt nagy ínségbe került. Ezért arra kényszerült, hogy kétkezi munkájával tartsa el magát, vagy visszatérjen édesanyjához.⁶⁰

A sértett férj szerint több tanú is igazolhatta, hogy felesége Kurillay János ágyasa, akitől már egy közel másfél esztendősi fiú gyermeke is született. A komáromi városi tanács kiküldöttei által kihallgatott tanúk többsége azt állította, hogy Kurillay János Schnitzera Katalinnál ebédelt és vacsorázott, ennek ellenére nem állították, hogy éjszaka is nála maradt volna. Igaz, volt olyan tanú is, például Russay János révkomáromi szenátor, aki így vallott: „...még Sipőcz János Komáromban nem volt, feleségéhez a tanú házában Kurillay János Garnison-Pateron kívül senki sem járt, hanem ez későn s korán ott volt, együtt ettek és ittak, Kurillay János úr hozatván bort s pecsenyét, sőt utoljára Kurillay János úr a Tisztelendő idevaló Pater Franciscanusoknál kosztját lemondván, Sipőcz János feleségénél tartotta kosztját, e Tanú házatól Sipőcz János felesége 1836-ik esztendei Szent György napkor elhordozóskodván, a Citrom utcában valami vármegye hajdúnak házához, ahol is esztendeig lakott, szinte Kurillay János úr Sipőcz János feleségéhez járt kosztra, hogy a tanú egyenesen azt állítaná, hogy Sipőcz János feleségének Kurillay János ágyasa volt, azt nem állíthatja, hanem hogy Sipőcz János három és egy fertály esztendeig idehaza nem volt, és mikor elment is, felesége gyermekágyba[n], feküdt mégis azóltától fogvást ismét meggyermekezett, valakinek kellett lenni, kitől a gyermek megtermett, és bizonyosan nem mástól, mint ki Sipőcz János feleségéhez későn s korán bejárós volt, ott evett s ivott, s mulatott, tehát azon életben lévő gyermeknek nemző atyja könnyen eltalálható, ha meg nem neveztetik is.”⁶¹ Illyés István városi aljegyző azt írta Sipőcznek: „ha csak a Pap megint aligha alád nem tojott, hogy a Linkád kiköltse”. Sipőcz azzal fenyegetőzött, ha nem szolgáltatnak neki igazságot, akkor fényes nappal lelövi Kurillayt mint egy veszett kutyát.⁶² Erre azonban nem került sor. Kurillayt ugyanis a kitört botrány hatására Pyrker János egri érsek visszahívta

⁵⁹ ÖStA KA HKR FV Kt. 95. 1837:1390.

⁶⁰ ÖStA KA HKR FV Kt. 95. 1837:1390.

⁶¹ ÖStA KA HKR FV Kt. 95. 1837:1390.

⁶² ÖStA KA HKR FV Kt. 95. 1837:1390.

egyházmegyéjébe, majd elbocsátották a tábori lelkészek közül,⁶³ és 1838. március 15-én visszaküldték egyházmegyéjébe, az egri érsekségbe.⁶⁴

Kurillay helyére Simbschen ezredes, az 5. dragonyos ezred parancsnoka Kugler Tamást, ezrede káplánját javasolta, aki ötvenhét évesen már tizenkilenc év szolgálati idővel rendelkezett a hadseregben. Czigler Ignác azonban úgy ítélte meg, hogy noha Kugler érdemeit nem lehetett tagadni, nem rendelkezett olyan adottságokkal, amelyek a komáromi várlelkészi poszt betöltéséhez szükségesek lettek volna. Ezért inkább az ákosházi születésű Sárkány János áthelyezésére tett javaslatot, aki a Buda melletti kiscelli invalidusház lelkésze volt. Leonhard helyt adva Czigler észrevételének, Sárkányt nevezte ki komáromi várlelkésznek.⁶⁵ Leonhard 1843. december 2-án a botrányos esetek elkerülése és a gyanúsítások megelőzése érdekében elrendelte, hogy a kórházi és helyőrségi lelkészek semmilyen körülmények között sem tarthatnak maguk mellett nőszemélyeket, még legközelebbi rokonaikat sem.⁶⁶

Adalbert Dobrowolskyt, a 40. sorgyalogezred lelkészét azért kellett meginteni, mert civil ruhát viselt. Ez azonban hatástalan maradt, egy temetésen ismét szalonkabátot, lakkeipőt és kerek kalapot viselt, miközben az evangélikus lelkész fekete talárban jelent meg. A halottakat nem szabályszerűen temette el, és nem mondott annyi misét, amennyit ezrede szeretett volna hallgatni. Többször is figyelmeztetni kellett, hogy látogassa meg a betegeket, miközben rendszeresen divatos ruhákban korzózott Pesten a Váci utcában. Az anyakönyvi kivonatokat olyan hiányosan küldte be, hogy azokat vissza kellett küldeni neki pótlás végett. Czigler Ignác 1845. július 28-án kelt kérésére végül is elbocsátották a tábori lelkészek közül.⁶⁷

Érdekes dolgokra derített fényt az a vizsgálat, amelyre azt követően került sor, hogy Leonhard tábori püspök bepanaszolta Johann Jurkovits bécsi helyőrségi kórházi lelkészt joghatóságának megsértése miatt. A vizsgálat szerint a vádak alaptalanoknak bizonyultak, és azok háttérben a tábori szentszék igazgatóját, Sigismund Seidelt (Seidlt) lehetett felfedezni. Seidel baráti viszonyt ápolt egy Seeling nevű tábori pappal, akinek botrányos nőügyei köztudomásúak voltak. Seidel bűnös módon elhallgatva Seeling botrányos életvitelét, ajánlotta őt Wagner tábori püspöknek a bécsi helyőrségi kórházba. Mivel azonban Seeling ott sem vált be, helyet kellett cserélnie Joseph Hollubek 4. tüzérezredbeli pappal. Jurkovits és Hollubek között azonnal kitört a háború. A tábori püspökség szerint Jurkovits hanyagul látta el feladatát, és szolgálata a szentségek kiszolgáltatásától az anyakönyvek vezetéséig számos kívánnivalót hagyott maga után. A győri egyházmegyében már alkalmatlanná nyilvánították arra, hogy plébános legyen, a gyermekek vallásoktatását elrontotta, és egy szakácsnőjével szexuális kapcsolatot létesített.⁶⁸

Az alsó-ausztriai főhadparancsnokság már korábban megállapította, hogy Seidel szenvedélyesen viselkedik Jurkovits-csal szemben. Seidel két ízben önhatalmúlag ellenőrizte Jurkovits munkáját, ráadásul Seeling társaságában. A tábori püspök és a tábori főpap felhatalmazása nélküli önhatalmú látogatásai külön eljárást tettek indokolttá. Seidel eljárását Leonhard püspök is jogosulatlannak nevezte. A haditanács vizsgálata megállapította, hogy

⁶³ ÖStA KA HKR FV Kt. 95. 1838:133.

⁶⁴ ÖStA KA Personalevidenzen, Grundbücher, Schematismus der k. k. Militärgeistlichkeit I. k. 313.

⁶⁵ ÖStA KA HKR FV Kt. 95. 1838:116.

⁶⁶ Protokollum IR 47. (1843. december 2.) 52–53.

⁶⁷ ÖStA KA HKR FV Kt. 116. 1845:1237.

⁶⁸ Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA) Kabinetarchiv Staatsrath Kt. 4. 1838:751. Erre a forrásra Hermann Róbert hívta fel figyelmem. Segítségét köszönöm.

Jurkovits 5400 halotti bizonyítványt állított ki, és ezek közül csak 14 esetben mutatható ki valamilyen pontatlanság. A vele szemben felhozott vádak alaptalanok, sőt ő az egyik leghasználhatóbb tábori pap az állományban. A győri egyházmegye tudósítása szerint Jurkovits káplánként és adminisztrátorként tökéletesen megfelelt hivatalának, és kivíta hívei szeretetét is. Amikor 1837-ben pozsonyi kanonokká nevezték ki, különösen a kolera idején tanúsított hősiességét tartották szem előtt. Leonhard szelíd vallásos érzülete általánosan közsímet a haditanács szerint, de nem ismeri a tábori papság helyzetét és beosztottai személyiségét sem. Így visszavonultságában teljesen a szentszéki igazgató karjaiba vetette magát. A haditanács Seidel elmozdítását javasolta, egyúttal elutasították Leonhard kérését, hogy Jurkovitsot bocsássák el a tábori lelkészek közül.⁶⁹

Leonhard végül úgy nyilatkozott, hogy lelkiismerete nem engedi meg, hogy Jurkovitsnak a kórházi lelkészi joghatóságot átengedje. Az ügy igazi vesztese azonban Seidel lett, az államtanács tagjai csak azon vitatkoztak, hogy azonnal elküldjék-e, vagy Leonharddal készíttessenek egy előterjesztést viselt dolgairól. Végül az utóbbi variáció kerekedett felül. A bécsi helyőrségi kórházban a továbbiakban egy szobát biztosítottak a tábori lelkészek számára, hogy ott lelképásztori kötelességeiknek eleget tehessenek. A halotti céduláknak a halotti anyakönyvekkel mindenben meg kell egyezniük – így szólt az ügyben hozott legfelsőbb elhatározás.⁷⁰ Seidelnek viszont 1840-ben meg kellett válnia a tábori szentszék igazgatói posztjától.⁷¹

1839. július 30-án nevezte ki az uralkodó Vajda Ignácot erdélyi tábori főlelkésszé, aki korábban ideiglenesen már irányította azt a főpapi hivatalt.⁷² Az újonnan kinevezett főlelkésznek mint ferences szerzetesnek kinevezését követően szekularizálnia kellett.⁷³ A szekularizációs kérelemmel a majdani (befogadó) egyházmegyének kellett Rómához fordulnia, de a tábori püspökség támogató levelet küldött Erdélybe az ügyben.⁷⁴ Vajda Ignác már 1841–1842 fordulóján súlyos konfliktusba keveredett egyik beosztottjával, Adolf Czerkassal, aki 1841. december 14-én bevádolta a tábori főlelkészt a helynökségnél.⁷⁵ A vitás ügyeken túlmenően Vajdát durvasággal vádolta, és nehezményezte, hogy úgy beszél vele, mint egy bíró. Végül, amennyiben nem kapna javadalmat, áthelyezését kérte a Nugent ezredhez, ahol testvére tisztként szolgált.⁷⁶ Vajdát a helynökség kérésére az illetékes erdélyi főhadparancsnokság útján indulatos viselkedése és a hivatalához szükséges bölcsesség, mértékletesség és szelídség elhanyagolása miatt figyelmeztették, egyúttal emlékeztették arra, hogy csak akkor tarthat igényt tiszteletbeli kanonoki kinevezésre, ha munkáját közmegelegedésre végzi.⁷⁷

Amikor azután 1840. augusztus 10-én, majd 1842. június 12-én Vajda tiszteletbeli kanonokságért folyamodott, a tábori püspökség további türelmet kért tőle, hogy a császári felségnek nyugodtan javasolhassák.⁷⁸ 1843 januárjában ismét benyújtotta folyamodását, a tábori püspökség úgy nyilatkozott a haditanácsnak, hogy Vajda folyamodását nyugodtan tá-

⁶⁹ HHStA, Kabinetsarchiv Staatsrath Kt. 4. 1838:751.

⁷⁰ HHStA Kabinetsarchiv Staatsrath Kt. 5. 1838:922.

⁷¹ Bielik: *Geschichte*, 128.

⁷² ÖStA KA HKR Protocollum FV III. k. (1839. augusztus 13.) 28.

⁷³ ÖStA KA HKR Protocollum FV III. k. (1840. augusztus 25.) 70.

⁷⁴ ÖStA KA HKR FV Kt. 100 1839:1234.

⁷⁵ ÖStA KA HKR Protocollum FV III. k. (1842. január 11.) 137.

⁷⁶ ÖStA KA HKR FV Kt. 107. 1842:268.

⁷⁷ ÖStA KA HKR Protocollum FV III. k. (1842. március 28.) 143.

⁷⁸ ÖStA KA HKR FV Kt. 102. 1840:787.; ÖStA KA HKR Protocollum FV III. k. (1842. június 12.) 156.

mogatni lehet Ófelségénél.⁷⁹ Czigler Ignác viszont hiába folyamodott 1836-ban a lekéri apátságért, a haditanács nem pártolta kinevezését, mert noha szolgálati érdemeit elismerték, a lekéri apátság olyan javadalom volt, amellyel újabban magas állású egyháziakat ruházott fel az uralkodói kegy.⁸⁰ Cziglernek az 1838-ban és 1839-ben kiállított anyakönyvi másolatokat a sok hiba miatt 1841-ben ismét be kellett küldenie a tábori püspökségre. Az anyakönyvi másolatok addigra már előírászerűek voltak, csak néhány káplánt kellett arra figyelmeztetni, hogy az első oldalra tilos írni, s hogy a hadbíróval a másolatot hitelesíttetni kell.⁸¹

1844. szeptember 1-jén Vajda izgatottan érdeklődött, vajon tiszteletbeli kanonoki kinevezéséről az Erdélyi Királyi Kancellária kapott-e már értesítést, de az erdélyi püspök válasza szerint a kinevezést még nem adták tudtára az illetékes kormányzéseknek.⁸² Amikor Leonhardnak 1845-ben jellemzést kellett írnia Vajdáról gyulafehérvári tiszteletbeli kanonokká történő kinevezéséhez, akkor jellemzése csupa elismerő megjegyzésből állt. A tábori püspök kiemelte alárendeltje állandó, tiszta papi életmódját és azt az épületes hatást, amelyet a csapatokra gyakorol. Különösen a vallásoktatás terén és a katonai nevelőintézetekben végzett munkájával tüntette ki magát. 1831-ben a czernowitzi és a lemergi kórházakban, ahol a kolera a legkeményebben tombolt, nemes önfeláldozással szolgált, és sokat tett a katonák megvigasztalásáért. Tábori főlelkészként is – Leonhard szerint – az erdélyi főhadparancsnokság teljes megaláztatására vezette hivatalát.⁸³

A házasságon kívüli (vagy katolikusok esetén másodszor házasodott) katonák gyermekeinek anyakönyvezését a tábori püspökség – az érvényes jogszabályokkal összhangban – ekkoriban is megtagadta.⁸⁴ Ebben az időszakban az uralkodó rendeletben könnyítette meg az öngyilkos katonák csendes temetését. Az 1842. október 8-án kelt legfelsőbb elhatározás szerint az illetékes egyházi eljáró által engedélyezett csendes temetést nem lehetett többé megtagadni azon öngyilkosoktól, akik haláluk előtt tettükkel kapcsolatban megbánást tanúsítottak.⁸⁵

Házasságok vonatkozásában viszont az uralkodó 1836. január 30-án enyhített a korábbi szigoron. Eszerint a háromszori kihirdetés, illetve a polgári jogállású fél lelkésze engedélyének hiánya a tábori lelkipásztorkodás szempontjai szerint törvényes házasság érvénytelené nyilvánításához nem szolgálhatott alapul.⁸⁶

Az itáliai politikai helyzetet tükrözte az ottani főhadparancsnokság rendelete, amely szerint valamennyi hadtest- és ezredparancsnok kötelessége, hogy alárendeltjei morális állapotának általános javítására törekedjen. A tábori papságot is utasították, hogy ebben az értelemben prédikáljanak híveiknek.⁸⁷ Leonhard egyébként a keserű tapasztalatok hatására

⁷⁹ ÖStA KA HKR Protocollum FV III. k. (1843. január 22.) 181.

⁸⁰ ÖStA KA HKR FV Kt. 89. 1836:75.

⁸¹ ÖStA KA HKR FV Kt. 1841: 1501, 1502.

⁸² ÖStA KA HKR FV Kt. 113. 1844:1338.

⁸³ ÖStA KA HKR FV Kt. 114. 1845:207.

⁸⁴ ÖStA KA HKR Protocollum FV III. k. (1840. szeptember 9.) 72.

⁸⁵ ÖStA KA HKR Protocollum FV III. k. (1842. október 19.) 176.

⁸⁶ ÖStA KA HKR Protocollum FV III. k. (1846. március 18.) 256.

⁸⁷ Protokollum IR 47. (1842. július 29.) 16.

1843-ban megtiltotta, hogy a tábori papok hölgyeket tartsanak szállásukon, legyenek azok a legközelebbi rokonok vagy szolgálók.⁸⁸

Viszonylag közismert probléma, hogy a tisztek jelentős hányada eladósodott, ami további problémák forrásává vált. Elszórtan tábori papok körében is felbukkannak hasonló adatok. Johann Obholczer, a 62. sorgyalogezred katolikus tábori papja 1846-ra tekintélyes, 110 forintos adósságot halmozott fel. Amikor Czigler ez ügyben kérdőre vonta, azzal mentegetőzött, hogy csak zsoldjából él, és Pesten minden nagyon drága. Hatvannégy éves édesanyját is neki kell segíteni, akinek betegsége tovább növelte kiadásait. Kérte Czigler pártfogását, és hivatkozott jó munkájára és szeplőtelen életmódjára. A tábori püspökség kivételesen napirendre tért az eset fölött, de figyelmeztették Obholczer, ha még egyszer eladósodik, el fogják bocsátani a tábori lelkészek közül.⁸⁹

Az eladósodás elleni védekezés legjobb módja az volt, ha sikerült visszatérni a tábori püspökségtől valamelyik egyházmegyébe egy jól fizető plébániára. A tábori lelképásztorkodásból kilépő papok legnagyobb hányadát ezek a lelkészek tették ki. A tábori püspökök nem is tartóztatták ezeket a papokat, hiszen többnyire idősebb emberekről volt szó. Így keresett magának plébániát a tarnowi egyházmegyében Wenzel Boháč, a 36. sorgyalogezred káplánja 1844-ben, s az akcióról még tábori főlelkészét sem értesítette, aki így utólag értesült a fejleményekről.⁹⁰

Az 1848-as szabadságharcot megelőzően a császári katonaság elhelyezkedésének megfelelően alakult a tábori papok diszponálása is. Így voltak egészen kicsiny és egészen nagy tábori főpapi hivatalok is. A legtöbb lelkészt természetesen a lombard-velencei (42) és a magyarországi (37) tábori főlelkészség foglalkoztatta. A középső kategóriába tartozott az alsó-ausztriai és a cseh főpapi hivatal (20-20 beosztott), valamint a galíciai szuperiorátus (18 fő). A kis főlelkészségekhez volt sorolható a morva-sziléziai (13), az illír-belső-ausztriai (12), valamint a sor végén szerénykedő erdélyi (6 fő) szuperiorátus.⁹¹

Ami a prezentációs ügyeket illeti, az 1848-as forradalmakat megelőző években számos olyan lelkészt javasoltak a püspökök tábori lelkésznek, akiknek a képzettsége és fizikai adottságai is megfelelőnek tűntek az adott pillanatban, azonban 1848-ban mégis elhagyták a császári hadsereget. A liberalizmussal mereven szembenálló Palugyay Imre nyitrai püspök 1847. január 22-én ajánlotta a 8. huszárezredhez a harmincéves dr. Korének József kisutcaújhelyi káplánt, aki ötéves lelképásztori gyakorlattal rendelkezett, és a latin, német, szláv, valamint magyar nyelvben volt járatos. Költségei fedezésére 100 ft segélyt utaltak ki az újonnan kinevezett tábori papnak, aki Zollkiewben csatlakozott alakulatához.⁹² Korénekről azonban hamarosan kiderült, hogy inkább radikális, semmint liberális meggyőződésű lelkész, aki ráadásul Kossuth feltétlen híve volt. 1848. október 20-án engedély nélkül elhagyta állomáshelyét, Zollkiewet, és Magyarországra szökött, ahol alakulatával együtt csatlakozott a honvédséghez.⁹³

Hasonló volt a helyzet Dudás János bodonospataki plébánossal, akit Bémer László báró nagyváradai latin szertartású püspök javasolt tábori papnak a 37. sorgyalogezredhez 1847.

⁸⁸ ÖStA KA HKR FV Mährisch-schlesisches Feldsuperiorat in Brünn Verordnungen, Circulare, Erlässe des General Kommandos des HKR, des Apostolischen Feldvikariates der Jahre 1842–1858. Kt. 176. Circulare von dem k.k. Apostolischen Feldvikariate. Bécs, 1843. december 2. d.sz.

⁸⁹ ÖStA KA HKR FV Kt. 119. 1846:976.

⁹⁰ ÖStA KA HKR FV Kt. 113. 1844:1332.

⁹¹ ÖStA KA HKR FV Kt. 114. 1845:85.

⁹² ÖStA KA HKR FV Kt. 120. 1847:274.

⁹³ Zakar Péter: *A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–1849 -ben* Budapest, 1999. 138.

április 27-én. Amint a püspök Czizler Ignáchoz intézett leveléből kiderül, Dudás harmincöt éves, szép testalkatú egyén, aki jövődő hivatalához megfelelő képzettséggel bír, ráadásul szolgálatkész és ajánlatra méltó magaviseletű pap.⁹⁴ Magyar anyanyelvű, aki szláv és német nyelven közepesen beszél, németül ugyan nem tud annyira, hogy prédikáljon, de az a vágy, amellyel az állás iránt viseltetik, valószínűsíti, hogy a legnagyobb buzgósággal fogja német tudását tökéletesíteni. A lelkigondozás terén eddig dicséretre méltóan működött. A püspök annál inkább ajánlja, mert a 37. sorgyalogezred tisztjeitől hallotta, hogy a lelkészi hivatal ellátásához magyarul és szláv nyelven kell tudnia, a hivatalos levelezéshez és az anyakönyvek vezetéséhez pedig elég a német tudása.⁹⁵ Dudást 1847. május 11-én nevezték ki a 37. sorgyalogezred káplánjává, de néhány hónappal később betegsége következtében elhagyta ezredét. 1849. február 3-án viszont már a 14. (Lehel) huszárezredhez nevezték ki tábori lelkésznek, így ő is a honvédséghez csatlakozott.⁹⁶ A tábori lelkészek adott utánpótlási rendszere tehát a forradalmat megelőzően nem tudta kiszűrni a birodalom egységét veszélyeztető lelkészeket a tábori papságra jelentkezők közül.

Öszefoglalás

A tábori papsággal kapcsolatos fegyelmi ügyeket többféleképpen csoportosíthatjuk. A reformkort megelőzően is sikertelen küzdelem folyt az ágyasok és az öngyilkosságok ellen. Előbbieket rendeletek egész sora próbálta eltávolítani a hadseregből, de mivel a tisztek házasodását gazdasági és katonai szempontok figyelembevételével a katonai vezetés korlátozta, a küzdelem meglehetősen szerény eredményekkel járt. Az öngyilkosságokat a legtöbb hadsereg igyekezett eltitkolni. Mint láttuk, a hivatalos felfogás szerint az öngyilkosságokat a hiányos vallási ismeretekre vezették vissza, s főként vallásoktatással, illetve a tábori papság feladatainak lelkiismeretes ellátásával küzdöttek ellene.

Szintén évszázados múltra tekinthettek vissza az anyakönyvek pontatlan vezetésével kapcsolatos visszaélések, amelyeket azért szankcionáltak rendkívül szigorúan, mert az állam akkoriban még nem vette át ezen a hivatalos iratok kiállításának a feladatát. A harmincas évektől kezdődően jelentősen emelkedett az egyházfegyelmi problémák száma is. Noha a cölibátust általánosságban betartották a hadlelkészek, néhány esetben már figyelmen kívül hagyták a papi nőtlenséggel kapcsolatos előírásokat is.

Meglepő, hogy fegyelmi ügyekre a tábori főpapok, sőt a tábori püspökség munkatársai körében is akadt példa. Gyökeresen új jelenség volt, hogy egyes hadlelkészek a felvilágosodás és a liberalizmus eszméit is magukévá tették. Az első ilyen eset – Cziny József ügye – megdöbbentette az illetékes előljárókat. Ennek ellenére a szükséges intézkedések elmaradtak, így az olasz, illetve a magyar nemzeti mozgalom liberális híveit nem távolították el a tábori lelkészi karból. E mulasztásért az 1848-as forradalmak alatt komoly árat kellett fizetni az Osztrák Császárság híveinek.

⁹⁴ ÖStA KA HKR FV Kt. 120. 1847:457.

⁹⁵ ÖStA KA HKR FV Kt. 120. 1847:482.

⁹⁶ Zakar: *A magyar hadsereg*, 127.

PÉTER ZAKAR

Disciplinary Cases of Army Chaplains in the Era of Reforms

The paper focuses on the disciplinary cases of the chaplains of the imperial and royal army bishopric during the era of reforms. The selection of the subject is justified by the fact that literature has so far dealt with the regulations for and the heroic deeds of the army chaplains only. The most common offenses among the soldiers were suicide and illegal affairs with concubines. A series of regulations were introduced to stamp out the latter, but as officers' marriage was restrained by the army leadership due to economic and military reasons, these did hardly have the desired effect. Most armies tried to keep suicide cases in secret. Suicide was attributed to inadequate religious training, and accordingly prevention primarily meant religious instruction and the conscientious activity of the army chaplains.

As far as army chaplains were concerned, the abuses related to keeping inaccurate registers had a long history. These were sanctioned very severely because back then the state had not yet taken upon itself the duty of issuing legal certificates. From the 1830s onwards, the number of church disciplinary cases started to rise rapidly. Even though celibacy was generally practiced among army chaplains, there were cases of infringement in this field as well.

It is surprising that even higher rank ministers and members of the army bishopric had disciplinary cases. It was a radically new phenomenon that certain army chaplains became followers of Enlightenment and liberal ideas. One of the first of such cases (that of a certain József Cziny) shocked the superiors. Yet no measures were taken and the liberal adherents of the Hungarian national movement were not removed from the ranks of army chaplains. This cost the Austrian Empire dear during the revolutions of 1848. In spite of that, discipline among army ministers in the 1830s and 1840s cannot be regarded as worse than among other military groups.